

Розміщуємо стенограму спогадів Мирона Зарицького для Комісії Академії наук УРСР з історії Вітчизняної війни в Україні. Вони належать до серії свідчень львівських науковців, даних Комісії приблизно в один і той же час, з певною орієнтацією тематики. Бесіду вів Дмитро Васильович Гак, який певний час був секретарем Комісії. У випадку Зарицького, Гака цікавила (див. другу частину спогадів) політична орієнтація галицької інтелігенції, її стосунок до німців, до совітів, до західних союзників, до націоналістів.. Причому конкретних прізвищ називати не вимагалось. Не виключено, що Комісія готувала для когось згори доповідну записку про настрої львівської інтелігенції. З контексту видно, що в деяких місцях Зарицький відповідав на питання, але самих запитань у стенограмі немає. Незрозуміло, наскільки точно записувалися спогади. Особливо цікава частина спогадів, яка описує з яким завзяттям “беспощадные к врагам Рейха” арійці обкрадали той Рейх. Тут Зарицький не дуже й перебільшує. Навіть львівського губернатора Карла Лаша у січні 1942 р. за фінансові зловживання посадили до в'язниці, а потім “ліквідували”¹.

Русизми тексту скоріше всього, належать стенографістці. Ми виправляємо деякі дрібні друкарські помилки.

Стенограма знаходиться в архіві ЦДАГО 166-2-63. Її фотокопія розміщена на сторінці Інтернету <http://jerzy.io.ua/album30729>.

Анатолій Плічко

СТЕНОГРАМА

запису спогадів Мирона Онуфрієвича ЗАРІЦЬКОГО – професора Львівського державного університету ім. Ів. Франка по кафедрі теорії ймовірностей та профдекана фізико-математичного факультету.

=====

Бесіду вів вчений секретар
Комісії Історії Вітчизняної війни
Кандидат наук Гак Д.В.

Стенографувала ШСТОПАЛОВА

18.9.1944 року.

Я народився 1889 року в с. Могильниці Тернопільської області. В університеті був у Відні два роки, а закінчив у Львові 1912 року. За Польщі працював професором гімназії. В 1939 р. працював у Львові в державному університеті профдеканом і старшим науковим співробітником Інституту математики Академії Наук УРСР у Львові.

За німців викладав курс математики на фахових технічних курсах. Після звільнення Львова я працюю на попередній роботі у Львівському державному університеті².

Основне моє враження від німецької окупації було те, що населення ненімецьке на окупованих територіях було поза законом. Німці мали право набити на вулиці кого схотіли, і населення ненімецьке не могло нікуди піти, щоб поскаржитися. Наприклад, студентка 4-го курсу Агрономічного інституту Кордуба ідучи вулицею не вклонилася жінці директора того інституту і за це її викинули з інституту.

Професор-керівник кафедри [мабуть Лука] Турчин побачив директора – німця і

¹ Schenk D. Noc morderców. – Kraków: Wysoki Zamek, 2011. – S. 213–220.

² Укнижці Історія Національної академії наук України (1941–1945). Частина 2. Додатки. – Київ, 2007. – 576 с. (Ресурс Інтернету (<http://www.uk.x-pdf.ru/5informatika/1218486-1-dzherela-istorii-nauki-ukraini-istoriya-nacionalnoi-akademii-nauk-ukraini-1941-1945-chastina-dodatki-kiiv-2007-bbk.php>) вказано: Зарецький (Зарицький) Мирон Онуфрійович, завідувач Львівського відділу Інституту математики (1944).

вклонився йому. Німець зупинився, покликав його і спитав: “Чому ви мені вклонились”? – “Тому, що Ви симпатичні для мене, тому що ви мій шеф”. Німець відповів: “Це не так. Тому, що Ви повинні кланятись мені, як репрезентаторові німецької величі. І ви повинні це самі зрозуміти, і сказати про це своїм студентам, бо за це відповідаєте Ви”.

Професору Каменському [*не знаємо, хто це*] прислали з Рейху молодого німця для геологічних дослідів і сказали цьому професорові, що цей німець має двадцять років, він студент, але ні в якому разі він не повинен підкорятися професорові, через те що він німець.

В кожній установі найнижчий німець мусив мати більшу зарплатню чим найвищий службовець українець. Український професор мав 650 крб. на місяць, а німка-друкарка 1.400 (*тоді зарплату видавали злотими Генерал-Губернаторства*).

Припадково я дістав журнал з Португальської Академії Наук, де двоє професорів з Лісабону згадують про мою працю. Я зауважив, що вони деяких моїх праць не знали і тому не використали моїх дослідів в цьому питанні, яке вони розгортали. Я написав до них листа, але цей лист не дійшов до них. Через два місяці мене кликали до гестапо, з великим криком мені зробили докір і казали, що я пишу листа без дозволу до Лісабонської Академії.

Таким чином, наукові зв'язки були заборонені. Не можна було друкувати жодної праці при німцях.

Приїхав представник якоїсь фірми Крак [*засновник Кракова?*] і запропонував мені написати математичну книжку німецькою мовою. Плата біла смішна. За всю книжку тисяча злотих. Але автором цієї книжки я не мав права бути, а якийсь німець з Берліну мав підписати мою книжку.

Я відмовився.

Мені, як професору, дали наказ іти на асистента в Дармштадт до технікуму, але я відмовився тільки в зв'язку з хворістю.

Нам було дано наказ читати лекції тільки по німецьки. Студенти у нас були тільки українці і поляки. Тому що німець не міг бути студентом через те, що професори були не німці. Я викладав весь час по українськи.

З програми зкреслили лекції по радіотехніці і теорії струмів високої напруги тому, що це дуже зависоко для не німців. Бо такі лекції можна читати тільки німцям. Хто скінчив ті курси, то титул інженера не одержував, тому що інженером не міг бути не німець, хоч програма була така сама, як колись.

Одному інженеру, прізвище не пам'ятаю, казали робити якусь роботу на залізниці. Він цю роботу зачав. Потім прийшов наказ, що цю роботу залишити, бо вона непотрібна тому, що він мав видатки в розмірі 50.000 злотих і настоював на поверненні цих видатків. [*У попередньому реченні стенографістка не все встигла записати, але зміст зрозумілий*].

Йому запропонували подати кошторис. Він зробив кошториса, пішов до німця, щоб йому затвердили цей кошторис, а німець і каже: “Я тут ще допишу інші видатки, яких ви не мали, ще на 200.000, 100.000 я собі візьму, а 150.000 вам дам”. Таким способом багато людей у Львові стало мільонерами.

Взагалі, за гроші можна було все зробити, тільки треба було поділитися з німцем.

Один інженер, прізвища не пам'ятаю, виконував роботу в Турці. Роботу фіктивну. Взяв він за цю роботу 400.000 з тим, щоб половину дати німцю, а половину собі. А фактично ніякої роботи не було виконано.

Якби характеризувати все те, що творилося, то це були крадіжки і хабарництво. Такої системи ще ніхто, ніколи не бачив.

Я бачив власними очима, як в університеті розбивали двері в бібліотеці, і бачив, як топили тими книжками на кухні.

На моє зауваження, що це дуже коштовні книжки для загальної людської культури, німець сказав, що “нам не потрібна ваша культура, нам потрібні ваші чорнороби”. Майже половина книжок спалена.

Нотаріус Дяків написав скаргу для одного громадянина, у якого робили ревізію і покрали дрібні речі. Того нотаріуса наступної ночі арештували і розстріляли³.

За період німецького перебування у Львові я уникав будь-яких зустрічей з німцями. Деякий час я хворів. Але різні такі зустрічі були необхідні. Коли йшов трамвай, я бачив що там сидить німець, мені не хотілося сідати в той трамвай, і я чекав другого, де німця не було. Цей період я прожив дуже замкнуто. Ні до кого не ходив, за виключенням самих близьких та й то крадькома. Ці три роки я не можу згадати і стараюсь їх забути, вважаючи їх за перерву в моєму житті. Я вважаю Гітлера за генія, тому, що він зумів за короткий час в минулому культурний німецький народ, так загипнотизувати, що він здурів і став похожий на худобу, бо німці перестали бути людьми. Я підкреслюю, що про все не можна розказати, хто того не переживав, хто не був під німцями, той не може повірити, що це було за життя, і що вони робили. Треба було б написати великий роман, дуже великий, щоб можна було щось дати правдиве.

Не вважаючи на такі страхоття в цьому часі, серед українців і серед поляків знаходились люди, які ставали на службу німцям. Їх можна поділити на категорії. Одні – робили все заради грошей, і з золотом вони повтікали. Другі ангажувалися політично ставлячи ставку на Гітлера і на дегенерованих бандитів. Всі вони повтікали і я не уявляю собі щоб їм було дано дозвіл на повернення. Ми їх осуджуємо і їх діяльність не розуміли і не підтримували.

Серед інтелігенції Галичини, і особливо серед інтелігенції Львова в перші дні було переконання, що радянська влада вже не прийде до Львова. Це примусило нас шукати співробітництва з новою владою. Я мав щастя, що працював у школі і не стикався близько з німцями. Через декілька місяців ми побачили, що з німцями не можна співпрацювати, бо вони відверто казали, що вони пани, а ми раби.

Велика частина стала в розпачі. Події на східному фронті (Сталінградські події) переконали нас, що німці війну програли і ми вже стали мати надію на те, що німців тут не буде.

Значна частина людей стала чекати на прихід радянських військ. Ми весь час турбувалися, як би так зробити, щоб німці не вивезли нас зі Львова. Про це говорили всі.

Я, власно, частину речей вивіз на село, а сам з хати не виходив нікуди. Якби був наказ їхати, то я хотів пішки йти на село. Була і така частина інтелігенції, яка боялася приходу радянських військ. Вони казали, що НКВД їх може вислати на схід, як прийде. Всі люди, які дуже боялися радянської влади, не хотіли працювати і з німцями, тому що відчували себе рабами. Частина польської інтелігенції мріяла про повернення польської влади. Вони думали, що в Англії є уряд і цей уряд буде панувати. Між українцями були націоналісти, які хотіли якоїсь давньої петлюрівської держави. Кубійович – голова УЦК [Український Центральний Комітет] казав, що німецька влада – це є смерть. Були такі настрої, що Америка має окупувати на 25 років весь простір від Прибалтики до Чорного моря, куди увійде і Галичина. Це все обґрунтовувалося всякими звістками по радіо. Була й підпільна польсько-українська література з п'яти [?] напрямків, яка орієнтувала в цьому напрямку. Частина інтелігенції мріяла про таку можливість. Але ж, практично, нічого не вживали. Можливість окупації від Прибалтики до Чорного моря виявилася у перший засіб. [Мабуть Зарицький хотів сказати, що цей варіант був найбажанішим]. Робили аналогію між кінцем першої світової війни і цією війною. Зпершу – Німеччина і Росія вели війну, потім вони розлетяться і на це місце мусять прийти англичане. Вони думали, що тут будуть утворені американські домініони. Цей спосіб і буде вирішувати українське питання. Ця думка і панувала в деякій частині української інтелігенції. Такі думки і досі ще не зовсім розвіялися. Серед поляків ще й досі є багато таких, що не можуть погодитися, що нема порозуміння між двома польськими урядами.

³ М. П'ясецька, яка скоріше всього, давала свідчення (ЦДАГО 166-2-277) в той же час, переказує історію з Дяківим інакше, О Богомолець (Їх імена знає тільки Бог, Українська правда. Ресурс Інтернету . <http://blogs.prawda.com.ua/authors/bogomolec/57e94176ad877/>) ще інакше.

Приїжджали з Любліна призивати на роботу в Польщі, але поляки відмовилися. Вони мотивують це тим, що як вони поїдуть до Любліна на роботу, то цим самим відмежуються від уряду Миколайчика і тому стоять і вичікують.

Про настрої серед української інтелігенції я не знаю, бо багато з українців виїхало. Як вони вважали тоді – у них не було надії, і їхали вони зі страху. Тільки друга частина їхала тому, що мусила їхати. То була якась психоза.

Вони самі не знали – куди їхати – і чому їхати.

Багато було таких, що боялися бомбардувань і примусових виселень. Ці люди думали про повернення тому, що не можна сказати, що всі виїхали від радянської влади. Поляки дуже враждували з українцями і тому вони й зараз проти урядової української мови. Даже ті, що знають українську мову, не хочуть розмовляти, читати лекції по українськи.

Українці, ті що у нас лишилися, якось почувають себе не певно, насторожливо, але це тому, що українці дуже багато потерпіли від війни. Є багато людей, які не усвідомлюють, як ще все це може закінчитися. Були такі випадки, коли вивозили десятки тисяч людей зі Львова. Це було в сороковому році. І люди бояться щоб це і тепер не повторилося.

До Львова приїхали з Харкова та Києва люди, які не [*“не” дописане від руки, що спотворило зміст*] хотіли жити з німцями. Так, наприклад, асистент Кліменко, якого німці вислали з Харкова, разом з Остінститутом⁴. Кліменко виїхав до Криниці, бо він не хотів їхати. Але Кліменко не хотів їхати з німцями і в той же час не знав, що з ним зробить радянська влада.

Галичани боялися, що буде переслідування з боку радянської влади тому, що в багатьох людей когось з рідні вивезли в сороковому році. Боялися і ті, що були близько до німецької влади.

Деякі боялися бомбардування. Деякі – примусового переселення. Ці люди думали пересидіти і потім повернутися додому.

Виїзд на захід, це була якась психоза. Тепер кожен з мешканців Львова зітхнув вільно. Якби матеріальні справи покращали, тоді люди почували б себе значно краще.

/ЗАРІЦЬКИЙ/

мз

(Підпис відсутній. Далі від руки)

Пронумеровано 7 листків
мол. наук. роб. Смаліус –
30-I-46 р.

[Мабуть це – Смаліус Галина Микитівна]

⁴ Ostinstitut, точніше Institut für Deutsche Ostarbeit. Його база містилася в будинках Ягеллонського університету. Згідно з польською Вікіпедією, в Остінституті працювало близько 150 порядних польських науковців, а також близько 80 радянських громадян медичних та природничо-технічних спеціальностей. Були це власовці та бандерівці. “Деякі з них висловлювали готовність участі в злочинних псевдо-експериментах на людях, що було б продовженням їхньої професійної діяльності на службі сталінського режиму”. Ми не знаємо, які експерименти на людях проводив може власовець, може бандерівець Кліменко на службі сталінському режиму. Також нічого не знаємо про роботу Остінституту в Харкові.